

KAMIL ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*

Praha 2011, Argo, 384 s.
ISBN 978-80-257-0390-8

V dějinách českého dějepisceví bychom jen stěží hledali reflektovanější postavu, než je František Palacký. Mohlo by se tudíž zdát, že fenomén Palackého je nejen faktograficky, ale do značné míry také interpretačně již poněkud vyčerpánou studnicí. I jeden z největších znalců jeho osobnosti a díla, historik Jiří Štaif, napsal v úvodu jedné ze svých knih, že do druhého tisíciletí bude česká historiografie vstupovat „mnohem spíše bez Palackého než s Palackým“.¹ Měl bezesporu namysli především jeho společensko-kulturní a politické představy, v jejichž duchu – jak by řekl Dušan Třeštík – „vymyslel český národ“. Jako téma k výzkumu si však František Palacký udržuje působivou naléhavost i mezi mladou generací postmoderním myšlením ovlivněných dějepisců. Svědčí o tom i nová kniha historika Kamila Činátla.

Činátlovi se v jeho úctyhodném monografickém debutu s přitažlivým názvem *Dějiny a vyprávění* podařilo objevit a originálním způsobem celostně uchopit dosud nevytěžený potenciál Palackého díla, kterým jsou jeho *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě jako zdroj historické obraznosti národa*, jak téma knihy pregnančně vystihuje její podtitul.² Ústřední otázkou, na níž se autor snaží odpovědět, je to, do jaké míry jsou kolektivní historickou pamětí českého národa sdílené obrazy minulosti kompatibilní s Palackého původním pojetím a ztvárněním českých dějin. Skutečnost, že pod pojmem těchto obrazů minulosti autor chápe celé spektrum způsobů reflexí historického dění, od odborných historiografických textů (V. V. Tomek) přes umělecká díla spisovatelů (například A. Jirásek, J. K. Tyl, V. Beneš Třebízský), malířů (například V. Brožík, A. Mucha, L. Marold, J. Čermák), ale i filmových režisérů (O. Vávra) až po politicko-ideologické interpretace (T. G. Masaryk, Z. Nejedlý), dokládá, že nosným tématem

1 JIŘÍ ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu. 1790–1900*, Praha 1997, s. 3.

2 Předvojem posuzované monografie byl autorův článek KAMIL ČINÁTL, *Palackého Dějiny a historická pamět národa*, DTK 6/2009, s. 7–35.

knihy není žádná partikulární oblast historického vědomí, nýbrž celek historické paměti národa ve smyslu Andersonova modelu *imagined communities*. V souvislosti s Palackým otevřel před časem téma historické paměti již zmíněný J. Štaif.³ Na rozdíl od něho se však Činátl nezabývá tzv. „druhým životem“ Palackého osobnosti, nýbrž jakýmsi „druhým životem“ jeho díla, tzn. diferentními interpretačními přístupy k tomu, co lze nazývat Palackého myšlenkovým odkazem.

Dějiny a vyprávění jsou koncipovány do dvou samostatných částí, jež jsou osobitou koncepcí knihy organicky spojeny ve vzájemně související celek, což se symbolicky odráží i v názvech obou nosných kapitol: *Text* a *Kontext*. První z nich přináší velmi detailní analýzu Palackého *Dějin národu českého* jakožto výchozího zdroje pro pozdější formování české historické paměti. Autor zde s využitím moderních postupů literární teorie systematicky zpracovává základní konstitutivní momenty Palackého textu. Charakterizuje obecné principy a typické projevy jeho metaforiky, představuje prototypy postav, které jsou hlavními hrdiny *Dějin*, uvažuje o autorských vysvětlovacích strategiích, jichž Palacký užíval při konstruování zápletek, a všímá si i jeho taktické práce s modelovým čtenářem, jehož má dílo oslovit nejen svou informační, ale zvláště mravní a estetickou hodnotou. Činátl tak jednoznačně přijímá Palackého autocharakteristiku coby „dějepisného umělce“, který obratně využíval různých možností literární efektizace textu, jako bylo například záměrné zformulování díla v působivém jazyce biblické kraličtiny.

Vedle rozboru převážně epických kategorií Palackého vyprávění kniha rovněž nabízí pozoruhodná zamyšlení nad abstraktnějšími a jen implicitně vyjádřenými atributy *Dějin*. Příkladem může být analýza Palackého práce se slovesnými časy nebo jeho pojetí krajiny jako referenčního rámce příběhu českých dějin, který se stává specifickým místem paměti. V podkapitole *Moc historického vědění*, jež završuje první část knihy, je pak věnována pozornost základním konturám Palackého filozofie českých dějin, včetně jejího přesahu směrem k jeho politickým postojům. Na metodologickém půdorysu Whiteovy teze Činátl interpretuje Palackého *Dějiny* jako klasickou ukázkou tzv. antihistorie, která se svým výkladem minulosti snaží narušit tradiční historií budovanou představu o legitimitě moci vládnoucích elit. Výrazný politický rozměr se tedy podle Činátla neartikuluje až v Palackého ryze politických spisech typu *Idea státu rakouského*, ale je jasně identifikovatelný už i v *Dějinách národu českého*.

3 JIŘÍ ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009.

Zvláštní pozornost autor věnuje struktuře a funkci Palackého systému tzv. binárních opozic, a to včetně hledání jejich inspiračních zdrojů. Čínátl v mnohém recipuje stanoviska filozofa J. Fischera a v případě Palackého, podobně jako on, pochybuje nad přímými hegelíanskými vlivy. Z německých myslitelů u něho stopuje mnohem spíše ozvěny myšlenek Herderových, Schellingových a Ludenových. Ani Palackého známé přesvědčení o neustálém zápasu češství s němečtívím nenese podle Čínátla signifikantní prvky Hegelovy dialektiky, neboť v Palackého pojetí střetu dobra a zla není druhý exponent sporu obdařen svébytnou ontologickou substancí, ale je po vzoru učení sv. Augustina pouhým důsledkem nedostatku dobra. V dalších částech knihy se autor k tomuto Palackého přesvědčení často vrací a ukazuje, že jedním z nejčastějších projevů pozdější simplifikace Palackého obrazu českých dějin byla právě ontologizace dějinného zla, kterému byl přiznán vlastní existenciální status (zvláště Jirásek a Nejedlý). Zajímavě působí rovněž hledání konotací mezi Palackého ranými estetickými názory, zachycenými v *Krásovědě*, a jeho pozdější filozofií českých dějin. Na Palackého pojetí života, ve smyslu postupné cesty k *božnosti*, autor nahlíží jako na základní klíč k porozumění jeho pozdějšímu chápání vývojové dynamiky českých dějin.

Kapitola *Text* prezentuje Palackého *Dějiny* jako svébytný myšlenkový celek s jasnou koncepcí, logickou strukturou, promyšlenými narativními postupy i postihnutelem politickoprogramovým apelem. Jde o komplexní, ucelený a dovršený příběh českých dějin.⁴ Druhá část díla, nazvaná *Kontext*, posuzuje na příkladu vybraných reprezentací poměr nejznámějších obrazů české minulosti k původnímu substrátu Palackého příběhu národních dějin. V podkapitole *Historická imaginace* se Čínátl soustřeďuje na dvě reprezentativní enklávy: historický román a historický film. Výklad tak plynule navazuje na některé pasáže z první části knihy, v nichž byla jako zvláštní způsob konzervace historické paměti tematizována historická malba. Autor věnoval svou pozornost jak těm malířům, jejichž díla se stala integrální součástí historické paměti národa (V. Brožík, J. Čermák, J. Mařák, L. Marold, M. Aleš), tak těm, s jejichž plátny se česká společnost neidentifikovala, neboť se ocitla v rozporu s konkrétní podobou národního mýtu tak, jak jej koncipoval Palacký (například A. Mucha).

Obdobně autor postupoval i v případě literárních ztvárnění českých dějin. Míru zrcadlení Palackého pojetí národní historie tak opět sledoval jak v dílech

4 Čínátlova teze, nahlízející na Palackého mlčení o událostech po roce 1526 nikoli jako na smutný doklad torzovitosti, nýbrž naopak jako na výmluvnou interpretaci éry Habsburků na českém trůně, která není považována za součást logiky dějin *českého národa*, patří k cenným postřehům knihy.

všeobecně známých osobností (A. Jirásek, J. K. Tyl, V. Beneš Třebízský), tak u autorů, jejichž díla v konkurenci s Palackým neobstála, a upadla tak v zapomnění (jde zvláště o autory spjaté s německým prostředím: A. Stifter, K. Herloš, A. Meissner). V kontextu autorů krásné literatury tvoří výjimku osobnost V. V. Tomka, na níž Činátl demonstroval neúspěch pokusu překonat Palackým vytvořený mýtus českých dějin za použití vysoce odborné argumentace a nahradit Palackým zkonstruovaný příběh sterilní rekonstrukcí minulosti tak, „jak se opravdu stala“.

Jednu z myšlenkově vůbec nejsytějších částí knihy představuje podkapitola, věnovaná Husitské revoluční trilogii Otakara Vávry. Autorovy bystré postřehy jen dokládají vyšší ideologické promyšlenosti a persvazivní taktiky tvůrců třech proslulých filmových snímků. Činátl zde sleduje funkční principy rafinované manipulace s historickými událostmi, všímá si například účinného triku, v němž je pomocí herecké dvojrole navozen pocit komplementarity, ba až vnitřní, substanciální propojenosti dvou zcela odlišných historických postav.

Posledním článkem z mozaiky pozdějších interpretací Palackého *Dějin* je podkapitola *Dějiny a ideologie*. Exemplární ukázkou přístupu, v němž se Palackého dílo stává ideovým podkladem pro formulaci určitého politického programu, jsou Činátlovi T. G. Masaryk a Z. Nejedlý. Oba jsou totiž tvůrci národně-politického programu, stojícího na principu primárně historické argumentace, jež se opírala právě o Palackého pojetí českých dějin, které oba autoři – ač s využitím podobných strategií – různým způsobem i s odlišnými politickými cíli vykládali a vysvětlovali své přítomnosti. K postžení hlavních Masarykových a Nejedlého intencí autor po svém zvyku dospívá pomocí brilantní naratologické analýzy vybraných textů. U Masaryka si všímá především záměrné „evangelijní“ stylistiky a snahy navodit dojem osudové kontinuity dějinných zjevů Hus – Chelčický – Komenský – Dobrovský – Palacký – Havlíček – (Masaryk). V případě Nejedlého se zase dokázal vyrovnat s problémem rozpornosti jeho raných a pozdních děl. Oproti Masarykovi zdůrazňuje Nejedlého závislost na Jiráskově interpretaci Palackého a z toho plynoucí příklon k žánru historického vyprávění, které bylo u Masaryka nahrazeno vědecky působícím systémem hierarchické struktury klíčových osobností českých dějin. Právě v pozorování jemných nuancí Masarykova a Nejedlého agitačního výkladu Palackého nachází celek knihy své vyvrcholení.

Knihu Kamila Činátla je třeba hodnotit vysoce kladně. Je úspěšným pokusem o celkové zhodnocení konstitutivní role Palackého díla, kterou sehrálo v procesu utváření a sedimentace nosných pilířů historické paměti českého národa. Za nejsignifikantnější znak knihy považují autorovo zjevné rozhodnutí co nejméně participovat na výsledcích dosavadního bádání a nabídnout především svůj vlastní, osobitý pohled. Největším bohatstvím díla se proto stává jeho myšlenková

originalita. V porovnání se standardy soudobé historiografické produkce je Činátlova kniha skutečně mimořádná nespočtem autorových pohotových postřehů, bystrých úvah a kvalitních myšlenkových dedukcí, jež v tomto případě skutečně dalekosáhle překračují mantinely všeho dosavadního bádání o daném tématu. V tomto ohledu mohou být Činátlovy *Dějiny a vyprávění* vynikající ukázkou schopnosti myšlení o dějinách a dějepisectví.

Je však třeba dodat, že uvedené klady se mohou v odlišné perspektivě jevit také jako důvod ke kritice. Činátlovo rozhodnutí pracovat přednostně s původními pramennými texty vede k tomu, že autor na některých místech až příliš upozaduje sekundární literaturu. Heuristicky se tak kniha neopírá o příliš širokou základnu literatury, což je patrné například v pasáži porovnávající Palackého a Tomkův obraz Jana Žižky, kde schází sebemenší odkaz na výsledky v minulosti již provedeného výzkumu.⁵ Činátlovy limitované odkazy na sekundární literaturu však samozřejmě nemají příčinu v neznalosti (důkazem je úvodní kapitola *Palacký jako předmět badatelského zájmu*), nýbrž tkví v programovém založení díla. Proto nepovažují za adekvátní klasifikovat tento jev jako slabinu knihy, která má prokazatelně mnohem vyšší ambici, než je podat komentovaný přehled tematicky relevantní literatury. Jestliže se autor rozhodl, upřednostnit prezentaci svých vlastních myšlenek před sumarizací cizích poznatků, bylo by nemístné jej za tuto, spíše ocenění hodnou snahu kaceřovat.

Závěrem chci ještě poznamenat, že na koncepci Činátlovy knihy je zajímavé především to, že ačkoli se v ní autor nechává inspirovat metodologickými vzory nejpřednějších ikon postmoderního myšlení (zvláště M. Foucault a H. White), zvolenou kompozicí zůstává věren pojetí, které důsledně rozlišuje mezi fenoménem vlastní historické reálie a světem jejich pozdějších obrazů. Zatímco k základním znakům postmoderny patří relativizace „objektivně existujících“ historických reálií, s čímž logicky souvisí následná redukce dějin na pouhou změť rozličných, subjektivních a neúplných interpretací minulosti, nelze nepostřehnout, že Činátlův původní obsah a smysl Palackého *Dějin* (kapitola *Text*) od jeho pozdějších interpretací (kapitola *Kontext*) zřetelně odděluje. Jelikož je autorovi základním kritériem posuzování „historické obraznosti národa“ míra věrnosti původnímu myšlenkovému scénáři Palackého, nelze pochybovat o tom, že něco jako Palackého vlastní a původní obraz českých dějin musí v dějinách existovat zcela samostatně a nezávisle na jeho pozdějších interpretacích. Jen tak

5 Zmíněny mohly být alespoň příspěvky P. Čorneje, M. Nodla a D. Papajíka ve sborníku MILOŠ ŘEZNÍK (ed.), *W. W. Tomek. Historie a politika (1818–1905)*, Pardubice 2006.

totiž může být jejich skutečným *zdrojem*. I v tomto směru představuje kniha zdravý a strízlivý pohled, který se nenechává spoutat osidly žádného z možných metodologických extrémů.

Činátlově knize lze těžko adresovat závažnější výtky. Dílo působí kompaktně, je navíc obohaceno vhodným a funkčním obrazovým doprovodem. Logická strukturace kapitol eliminuje riziko možného „zmatení čtenáře“, ačkoli je výklad na některých místech narušen nezdůvodněným nedodržením chronologického řádu (v podkapitole *Postavy* například následuje Král železný a zlatý až za Karlem IV.). I to však patří k detailům, které nemohou překrýt celkově vynikající dojem z celku knihy, na kterou české dějepiscectví již dlouhou dobu čekalo.

Roman Pazderský